MAXSUS EHTIYOJLI O‘QUVCHILARNI BAHOLASHNING INKLYUZIV YONDASHUVLARI

Normurodov Mirkamol Nurmurod o‘g‘li
Maxsus pedagogika kafedrasi o‘qituvchisi CHDPU, Chirchiq, O‘zbekiston
ORCID ID: https://orcid.org/ 0009-0004-4606-0161
mirkamolnormurodov@gmail.com
Muhiddinova Sarvinoz Shavkatbek qizi
Talaba, CHDPU, Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O‘zbekiston
smuhiddinova71@gmail.com
Zoirova Navroza Sobir qizi
Talaba, CHDPU, Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O‘zbekiston
zairovanavroza@gmail.com
Abduvoitova Shahlo Vali qizi
Talaba, CHDPU, Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O‘zbekiston
shahloabduvoyitova@gmail.com
Aydarkulova Asem Baxit qizi
Talaba, CHDPU, Pedagogika fakulteti, Chirchiq, O‘zbekiston
asemaydarkulova2@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maxsus ehtiyojli o‘quvchilarni baholash jarayonida inklyuziv yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Inklyuziv baholashning mohiyati, tamoyillari va asosiy usullari tahlil qilinib, an’anaviy baholash tizimining cheklovlari ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, differensial, formatif va moslashtirilgan baholash yondashuvlarining maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning ta’limdagi muvaffaqiyatini oshirishdagi o‘rni ochib berilgan. Tadqiqot natijalari inklyuziv baholash tizimi o‘quvchilarning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash hamda ta’lim jarayonida teng imkoniyatlarni ta’minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar, inklyuziv baholash, differensial baholash, formatif baholash, moslashtirilgan baholash.

Аннотация. В статье рассматривается значение инклюзивных подходов к оцениванию обучающихся с особыми образовательными потребностями. Анализируются сущность, принципы и основные методы инклюзивного оценивания, а также ограничения традиционной системы оценки. Раскрывается роль дифференцированного, формативного и адаптированного оценивания в повышении учебных достижений обучающихся. Отмечается, что инклюзивная система оценивания способствует обеспечению равных образовательных возможностей и поддержке индивидуального развития учащихся.

Ключевые слова: инклюзивное образование, обучающиеся с особыми образовательными потребностями, инклюзивное оценивание, дифференцированное оценивание.

Abstract. This article examines the importance of inclusive approaches in assessing students with special educational needs. The essence, principles and main methods of inclusive assessment are analyzed, as well as the limitations of traditional assessment systems. The role of differentiated, formative and adapted assessment approaches in improving the academic

achievement of students with special needs is highlighted. The findings show that inclusive assessment supports individual development and ensures equal learning opportunities.

Keywords: inclusive education, students with special educational needs, inclusive assessment, differentiated assessment.

Kirish

Inklyuziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, barcha o'quvchilarga teng ta'lim olish imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan. Ushbu yondashuv har bir o'quvchining individual xususiyatlari, qobiliyatlari hamda ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim muhitida turli rivojlanish xususiyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar birgalikda ta'lim oladi va bu jarayonda ularning bilim, ko'nikma hamda malakalarini to'g'ri baholash muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Maxsus ehtiyojli o'quvchilarni umumiy ta'lim muassasalarida o'qitish jarayonida baholash tizimi ularning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim. Chunki har bir o'quvchining o'rganish sur'ati, psixofiziologik imkoniyatlari va bilimlarni o'zlashtirish darajasi turlicha bo'ladi. Shu sababli baholash jarayoni nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash, balki ularning rivojlanish jarayonini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi kerak.

An'anaviy baholash tizimi ko'pincha standart mezonlarga asoslanib, barcha o'quvchilardan bir xil natijalarni talab qiladi. Bunday yondashuv esa maxsus ehtiyojli o'quvchilarning individual imkoniyatlarini to'liq hisobga olmaydi hamda ularning bilim va ko'nikmalarini to'liq namoyon etishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Natijada ayrim o'quvchilar o'z imkoniyatlarini to'liq ko'rsata olmaydi yoki baholash jarayonida qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sababli zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv baholash yondashuvlarini joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi [5].

Inklyuziv baholash tizimi o'quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilib, ularning bilimlarini adolatli baholash imkonini beradi. Bunday yondashuv o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligini oshirish, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash hamda teng ta'lim imkoniyatlarini ta'minlashga yordam beradi. Shu bilan birga, inklyuziv baholash o'quvchilarning nafaqat akademik bilimlarini, balki ularning ijtimoiy, kommunikativ va shaxsiy rivojlanishini ham hisobga olishni nazarda tutadi

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Inklyuziv baholash masalasi so'nggi yillarda pedagogika va maxsus ta'lim sohasida keng o'rganilayotgan ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bu borada ko'plab xalqaro tadqiqotchilar inklyuziv baholash tizimining ta'lim jarayonidagi ahamiyatini ta'kidlab o'tganlar. Florian (2014) inklyuziv ta'lim tizimida baholash jarayoni o'quvchilarning individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilishi lozimligini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, baholash jarayoni faqat o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash vositasi emas, balki ularning rivojlanishiga yordam beruvchi pedagogik jarayon sifatida ham qaralishi kerak.

Booth va Ainscow (2016) o'z tadqiqotlarida inklyuziv maktablarda baholash tizimi o'quvchilarning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlashga xizmat qilishini qayd etadilar. Ularning fikricha, inklyuziv baholash tizimi o'quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi zarur. Shu orqali ta'lim jarayonida teng imkoniyatlarni yaratish hamda o'quvchilarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlash mumkin bo'ladi [7].

Tomlinson (2014) esa differensial ta’lim va baholash yondashuvlari orqali o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish mumkinligini ta’kidlaydi. Differensial baholash topshiriqlarning murakkablik darajasi, shakli va bajarish usullarini o‘quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirishni nazarda tutadi. Bu esa maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning bilimlarini adolatli baholash imkonini yaratadi.

Mazkur tadqiqot jarayonida inklyuziv baholash tizimining nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganish maqsadida bir qator ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Avvalo, inklyuziv baholashga oid ilmiy va metodik adabiyotlar tahlil qilinib, ushbu sohada olib borilgan tadqiqotlar o‘rganildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil yordamida an’anaviy baholash tizimi va inklyuziv baholash yondashuvlari o‘rtasidagi farqlar hamda ularning ta’lim jarayonidagi samaradorligi solishtirildi. Tadqiqot davomida pedagogik kuzatish usulidan ham foydalanilib, baholash jarayonining amaliy jihatlari va o‘quvchilarning baholashga bo‘lgan munosabati tahlil qilindi.

Shuningdek, inklyuziv baholash usullarining samaradorligini aniqlash maqsadida ularning ta’lim jarayonida qo‘llanilishi hamda maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning rivojlanishiga ta’siri o‘rganildi. Ushbu metodlar yordamida inklyuziv baholash tizimining ta’lim jarayonidagi o‘rni hamda uning o‘quvchilarning individual rivojlanishiga ta’siri aniqlab olindi [3].

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv baholash tizimi maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini yanada adolatli va samarali baholash imkonini yaratadi. Inklyuziv baholash jarayonida o‘quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlari, o‘rganish sur’ati va psixofiziologik imkoniyatlari hisobga olinishi ularning ta’lim jarayonida faol ishtirok etishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, differensial baholash usullaridan foydalanish o‘quvchilarning individual imkoniyatlariga mos topshiriqlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Bu yondashuv orqali o‘quvchilarga turli darajadagi topshiriqlar berilib, ularning bilimlarini o‘z imkoniyatlariga mos ravishda namoyon etish imkoniyati yaratiladi. Natijada o‘quvchilar baholash jarayonida o‘zlarini erkin his qiladilar hamda ta’lim jarayoniga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi [5].

Formatif baholash esa o‘quv jarayoni davomida o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatish imkonini beradi. Ushbu baholash turi orqali o‘qituvchi o‘quvchilarning bilim darajasini bosqichma-bosqich aniqlaydi, yuzaga kelayotgan qiyinchiliklarni o‘z vaqtida ko‘rib chiqadi va ularga tegishli pedagogik yordam ko‘rsatadi. Bu esa o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishga hamda ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Bundan tashqari, moslashtirilgan baholash usullarining qo‘llanilishi maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning ta’lim jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qiladi. Baholash topshiriqlarining o‘quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirilishi ularning bilimlarini to‘g‘ri namoyon etishiga yordam beradi. Shu bilan birga, alternativ baholash usullaridan foydalanish o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini kengroq baholash imkonini yaratadi [6].

Muhokama

Tadqiqot natijalari inklyuziv baholash tizimining ta’lim jarayonidagi muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Inklyuziv baholash nafaqat o‘quvchilarning akademik natijalarini aniqlash, balki ularning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga ham xizmat qiladi. Baholash jarayonida individual yondashuvni qo‘llash o‘quvchilarning o‘z

imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishiga yordam beradi hamda ularning o‘quv jarayonidagi faolligini oshiradi.

Moslashtirilgan topshiriqlar, alternativ baholash usullari hamda pedagogik qo‘llab-quvvatlash o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Ayniqsa, portfel baholash, loyiha ishlari, kuzatuv, suhbat va o‘z-o‘zini baholash kabi usullar o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini yanada kengroq tahlil qilish imkonini beradi. Bu usullar orqali o‘quvchilar faqatgina test natijalari orqali emas, balki ularning umumiy rivojlanish jarayoni orqali baholanadi [8].

Shuningdek, inklyuziv baholash jarayonida pedagoglar, psixologlar va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik muhim o‘rin tutadi. Bunday hamkorlik o‘quvchilarning rivojlanish darajasini to‘g‘ri aniqlash va ularga mos pedagogik yordam ko‘rsatish imkonini beradi. O‘qituvchi tomonidan beriladigan ijobiy fikr-mulohazalar va konstruktiv tavsiyalar o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, inklyuziv baholash tizimi ta’lim jarayonida tenglik va adolat tamoyillarini ta’minlashga yordam beradi. Har bir o‘quvchining imkoniyatlari hisobga olinishi ularning ta’lim jarayonida o‘z o‘rnini topishiga hamda o‘z salohiyatini rivojlantirishiga imkon yaratadi [7].

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, inklyuziv baholash tizimi maxsus ehtiyojli o‘quvchilarning ta’lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta’minlaydi hamda ularning individual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Differensial, formatif va moslashtirilgan baholash yondashuvlarini qo‘llash o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini adolatli baholash imkonini yaratadi.

Shuningdek, inklyuziv baholash tizimi o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish, ularning ta’lim jarayonidagi faolligini kuchaytirish va o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishga yordam beradi. Baholash jarayonida individual yondashuvni qo‘llash har bir o‘quvchining rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Shu bilan birga, inklyuziv baholash tizimini samarali joriy etish uchun pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish hamda baholash jarayonini moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv baholash yondashuvlarini keng qo‘llash ta’lim jarayonida teng imkoniyatlarni yaratish va barcha o‘quvchilarning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Florian, L. (2014). Maxsus ta’lim bo‘yicha SAGE qo‘llanmasi. London: SAGE Publications.
2. Booth, T., & Ainscow, M. (2016). Inklyuziv ta’lim indeksi: maktablarda ta’lim va ishtirokni rivojlantirish. Bristol: CSIE.
3. Tomlinson, C. A. (2014). Differensial sinf: barcha o‘quvchilarning ehtiyojlariga javob berish. Alexandria: ASCD.
4. Hall, T., Meyer, A., & Rose, D. (2012). Sinfda universal o‘qitish dizayni: amaliy qo‘llanmalar. New York: Guilford Press.
5. Smith, D. D., & Tyler, N. C. (2010). Maxsus ta’limga kirish: o‘zgarish yaratish. Boston: Pearson Education.

6. Loreman, T., Deppeler, J., & Harvey, D. (2010). Inklyuziv ta'lim: sinfda xilma-xillikni qo'llab-quvvatlash. London: Routledge.
7. Norwich, B. (2008). Maxsus ta'lim ehtiyojlari, inklyuziya va xilma-xillik. London: Routledge.
8. Ainscow, M., Booth, T., & Dyson, A. (2006). Maktablarni rivojlantirish va inklyuziyani takomillashtirish. London: Routledge.